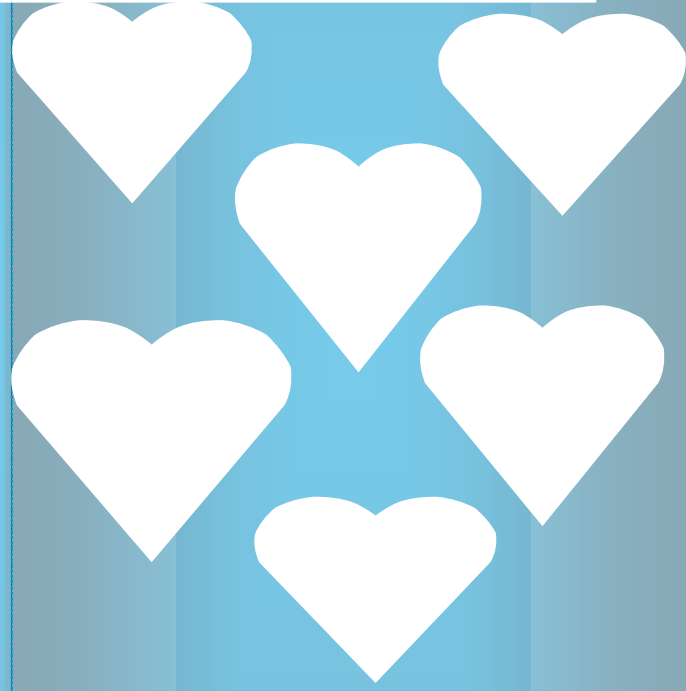

2012

SÖZCÜKLERDE ANLAM OLAYLARI

Hazırlayan: Betül COŞAR

*Öğretim Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Nuray
Gedik*

*Bilgisayar ders bloğu için hazırlanmıştır
05.12.2012*

Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği sayısız felaketler içinde ahlakının, geleneklerinin, hatıralarının, çıkarlarının, kısaca bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde korunduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin, kalbidir, zihnidir. (1929)

Mustafa Kemal ATATÜRK..

İÇİNDEKİLER

<i>Sözcükte Anlam Olayları;</i>	
1-Benzetme:	.3
2-İstiare(Eğretileme):	.4
2.1-açık istiare:	.4
2.2-kapalı istiare:	.5
3-Teşbih-i Belîğ:	.6
4-Kişileştirme:	.6
5-Dolaylama:	.7
6-Ad Aktarması (Mecaz Mürsel):	.7
6.1-İç-Dış İlişkisine Dayalı aktarma:	.8
6.2-Bütün-Parça İlişkisine Dayalı Aktarma:	.8
6.3-Sanatçı-Eser İlişkisine Dayalı Aktarma:	.8
6.4-Yer-İnsan İlişkisine Dayalı Aktarma:	.8
6.5-Yer-Olay İlişkisine Dayalı Aktarma:	.8
6.6-Yer-Yönetim İlişkisine Dayalı Aktarma:	.8
6.7-Yön-Ülke İlişkisine Dayalı Aktarma:	.8
7-Deyim Aktarması:	.10
7.1-İnsandan Doğaya Aktarma:	.10
7.2-Doğadan İnsana Aktarma:	.10
7.3-Somutlaştırma:	.11
7.4-Duyular Arasında Aktarma:	.11
8-Değınmece (Kinaye):	.12
9-Diğer Anlam Olayları:	.12
9.1-Anlam Değışmesi:	.12
9.2-Anlam Daralması:	.13
9.3-Başka Anlama Geçiş:	.13
9.4-Anlam İyileşmesi:	.13
9.5-Anlam Kötüleşmesi:	.14
Kaynakça...	.15

1. Benzetme

Söyleyişe güç ve güzellik katmak için aralarında benzerlik ilgisi bulunan kavramları karşılaştırmaya benzetme denir. Benzetme, günlük yaşamımızda en çok başvurduğumuz anlatım yollarından biridir. Güçlü bir benzetme; bir durumu, bir olayı sayfalarca sürecektir betimlemelerden daha güzel anlatabilir.

1.1 Tam bir benzetmede dört öge bulunur:

- **Benzeyen**
- **Kendisine Benzetilen**
- **Benzetme Yönu**
- **Benzetme İlgeci (Edatı)**

Bir benzetmede bu öğelerin tümünün olması zorunlu değildir.

Örnek:

"O gece rüzgâr kesildi. Gök bulutlandı. Yağmur, bardaktan ne kelime, küpten, varilden boşanırcasına yağmaya başladı. Toprak serin ve bol suyu, askerden dönen oğullarını kucaklayan analar gibi içi titreyerek bağrına bastı."

Benzeyen: Toprak

Kendisine Benzetilen: ana

Benzetme Edatı: gibi

Örnek:

Ah bu türküler

Türkülerimiz

Ana sütü gibi candan

Ana sütü gibi temiz

Benzeyen: türküler

Kendisine Benzetilen: ana sütü

Benzetme Yönü: temiz

Benzetme Edatı: gibi

UYGULAMALAR

Aşağıdaki cümlelerde yer alan benzetmeleri bulunuz:

- 1) Köhne düşünceler, paslanmış çivilere benzer.
- 2) Kafası kazan gibi oldu.
- 3) Orasını avucunun içi gibi biliyor.
- 4) Kurtuluş Savaşı'nda kağınları çekenler arasında dal gibi bir kız vardı.

2. İstiare (Eğretileme)

Benzetmedeki benzeyen ya da benzetmelikten birinin kullanılmasıyla oluşturulan değişmecedir.İstiare, benzerlik ilişkisine dayandırılmaktadır. Bu değişmecedeki benzetme amacıyla, bir sözün, bir başka söz yerine kullanılması söz konusudur.

2.1 Açık istiare:

Sadece kendisine benzetilenle yapılan istiare türüdür

"Yuvayı yapan dişi kuştur" atasözünde, kadın, dişi kuşa benzetiliyor; fakat benzeyen kullanılmıyor, benzetilen (kuş) kullanılmış.

"Bir ateş düştü

Yanarım kimse bilmez."

Bu dizelerde "ateş" sözcüğü, "kuşku" ya da "aşk" yerine kullanılmıştır.

Benzeyen yok, benzetilen (ateş) kullanılmış; açık istiare.

Örnekler:

- Şu beşikte yatan meleğe bakınız.
- Sınırlarımızda aslanlarımız bekliyor.
- Gökyüzü kurşunla örtülü.
- Yüce dağ başında siyah tül var.
- İnatçı keçi, benimle hiç konuşmadı.
- Siyah saçlı kartal biraz önce sınıfa girdi.

2.2 Kapalı istiare:

Sadece benzeyenin kullanılmasıyla yapılan değişmeceye kapalı istiare denir.

"Oğlu büyüyünce yuvadan uçup gitti." cümlesinde,

benzeyen: oğul

benzetilen: kuş (cümlede kullanılmamış)

"kapalı istiare"

"Tekerlekler yollara bir şeyler anlatıyor." cümlesinde;

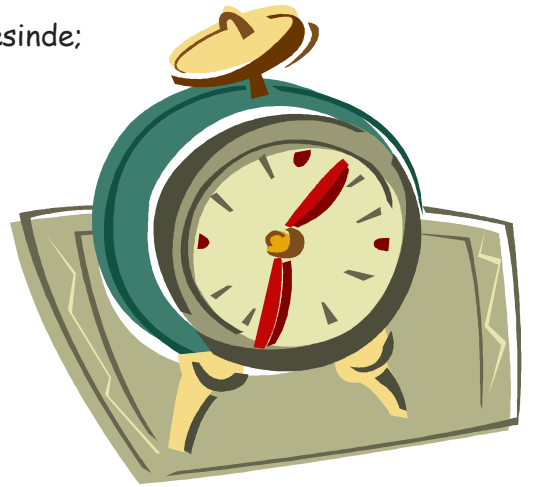
benzeyen: tekerlekler

benzetilen: insan (kullanılmamış)

"kapalı istiare"

Örnekler:

- ✓ Ufakta günün boynu büküldü.

- ✓ Ninniler söylermiş bir serin dere.
- ✓ Martılar, özgürlük şiirleri okuyordu gökyüzünde.
- ✓ Dünyada artık silahlar konuşmasın.
- ✓ Güldüğünde dişlerinin döküldüğünü fark ettim.
- ✓ Kitap okuyan Aynur'un gözlerinden uyku akıyordu.
- ✓ Olumsuz düşüncelerini aktararak çevresindekileri zehirliyor.

NOT:

Her kişileştirme aynı zamanda bir kapalı istiare; fakat her kapalı istiare bir kişileştirme değildir diyemeyiz.

3. Teşbih-i Belîğ

İki öğeli benzetmedir. Bu benzetmelerde benzetme edatı ile benzetme yönü kullanılmaz.

Örnekler:

- ❖ Kömür gözler yaktı, mest etti beni.
- ❖ Karşıdan kalem minareler göründü.
- ❖ İnci dişlim, kalem kaşım, gül yüzlüm.

4. Kişileştirme

İnsana özgü kimi özellikler insan dışı varlıklara yakıştırılırsa kişileştirme yapılmış olur. Bir başka deyişle kişileştirme, insan dışı varlıkları insan gibi düşünmedir.

Örnekler:

"Umutsuz günlerimde bir duman
Yükselir göğe doğru

Yaralı bir gemi yavaş yavaş
Gömülür mahzun dalgalara..."

Kişileştirilen kavramlar: Gemi, dalga

İyimser bulutlar sarkmağa başlar dağ eteklerinde
Yavaştan dönerim kendi benliğime
Bir de bakmışım eski derinliğini kazanmış
Berraklaşmış gökyüzü
Eski neşesine dönmüş
Ağaçlar, kuşlar, çocuklar..."

Kişileştirilen kavramlar: Bulutlar, ağaçlar, kuşlar

"Ufukta bir aydınlık belirdi. Biraz sonra da güneş yeryüzündeki her şeyi selamladı.
Onun bu selamını küçük mavi göl büyük bir sevinçle aldı. Göldeki balıklar uyandı; yeni
bir güne başlamanın heyecanıyla bir baştan bir başa koştu..."

Kişileştirilen kavramlar: Güneş, göl, balıklar

5. Dolaylama

Tek bir sözcükle anlatılabilecek bir kavramı birden çok sözcükle anlatmaya dolaylama denir. Dolaylamada amaç anlatımı güzelleştirmek, bu yolla okuyucuyu etkilemektir.

Örnekler:

- Yavru vatan şu günlerde çok sıkıntılı (Kıbrıs)
- Mavi melekler diplomalarını bir törenle aldılar. (Hemşireler)
- Yunan bayrağının çiğnenmesine büyük önder karşı çıkmıştı. (Atatürk)
- Tanrının kılıbacı o zamanlar Avrupa'yı titretiyordu. (Attila)
- Beyaz altın- Pamuk
- Beyaz perde- Sinema

- Kara elmas- Kömür
- Yedi Tepeli Şehir- İstanbul
- Yavru Vatan- Kıbrıs
- Ormanlar kralı- Aslan
- Derya kuzusu- Balık
- Ege'nin İncisi - İzmir
- Türkiye'nin Kalbi- Ankara
- Ulu Önder- Atatürk
- Milli Şef- İnönü
- Kara Kıta- Afrika
- Sokaktaki adam- Vatandaş
- Vatan borcu- Askerlik

6. Ad Aktarması (Mecaz-ı Mürsel)

Aralarında benzetme ilgisi bulunmayan iki kavramdan birini diğeri yerine kullanmaya ad aktarması (mecaz-ı mürsel) denir. Ad aktarması, mecazın bir türüdür. Bu anlam olayında bir sözcük gerçek anlamı dışında kullanılmaktadır.

6.1 İç - dış ilişkisine dayalı aktarma:

- Sobayı yak da biraz ısınalım.

6.2 Bütün - parça ilişkisine dayalı aktarma:

- Uçak Antalya'ya indi.

6.3 Sanatçı - eser ilişkisine dayalı aktarma:

- V. Hugo 'yu okurken, Fransız tarihini de öğre-nirsiniz.

6.4 Yer - insan ilişkisine dayalı aktarma:

- Maçtan sonra İstanbul sabaha dek uyumadı.

6.5 Yer - olay ilişkisine dayalı aktarma:

- Erzurum, vatanın bölünmez bütünlüğünü vurguluyordu.

6.6 Yer - yönetim ilişkisine dayalı aktarma:

- Bütün dünya gözlerini Ankara'ya çevirdi.

6.7 Yön - ülke ilişkisine dayalı aktarma:

- Batı, Bosna'da uygarlık sınavını kaybetmiştir.

Örnekler:

- "Sirkeci" sözcüğünü, "iskele" yerine "Ankara"yı, "hükümet" yerine kullanırken "hükümet" in bulunduğu yer ve hangi ülkenin hükümeti olduğuna dair bilgiyi de aktarmış oluruz. (Ankara tepkiliydi.)
- "Cam" sözcüğünü "pencere" yerine kullanırken, "pencere"nin önemli bir bölümünü de belirtme (Camı kapa.)
- "Ev" sözcüğünü, "aile" yerine kullanırken "aile"nin yerini belirtme (Eve sorayım.)
- "Bardak" sözcüğünü, "su" yerine kullanırken "su"yun neyle işileceğini belirtmek (İki bar-dak içince rahatladı.)
- kullanırken "hangi iskele" olduğu hakkında bilgi vermek (Vapur, Sirkeci'ye yanaştı.)
- "Bereket" sözcüğünü "yağmur" yerine kullanırken "yağmur"un sonunda ne olacağı da belirtilmiş olur. (Bereket yağıyor.)
- Kazanlar, kaynamaya başlamıştı. (Yemeğin nerde kaynadığı ek bilgisi)
- Sobayı zar zor yaktık. (Odun, kömür ve gazın nerede yandığı)
- Ayağını çıkarmadan girme içeri. (Ayağın neyin içinde olduğu)
- Orhan Veli'yi severek okurum. (Şiirlerin kime ait olduğu)
- Stadyum, kıyametleri kopardı. (Seyircilerin nerede bulunduğu)
- Büroyu taşıdık geçen akşam. (Eşyaların nerede olduğu)
- İki baş, bir yastık içindir. (İnsanın en önemli organı)
- Genç kalemlere ihtiyacımız var. (Yazarların hangi aracı kullandığı)

- İki raket, kıyasıya yarışıyor. (Sporcunun hangi aracı kullandığı)
- İki daktilo alınacak. (Sekreterlerin hangi aracı kullandığı)

UYGULAMA:

Aşağıdaki cümlelerde yer alan ad aktarmalarını bulunuz:

- Eve haber ver, akşam gecikeceğim.
- Semaver, fokur fokur kaynıyordu.
- Yatmadan önce Özdemir Asaf'ı okuyacağım.
- Vapur, Üsküdar yanaştı.
- Kasaba, olayın nedenlerini anlatamıyor.
- Doğru, fiyat artışlarından olumsuz etkileniyor.

7. Deyim Aktarması

Bir sözcüğün dile getirdiği kavramla bir başka kavram arasında çoğu kez benzetme yoluyla bir ilişki kurarak sözcüğü o kavrama aktarırız. Bu olaya deyim aktarması denir

Deyim aktarması, anlatımı güçlendirmek ya da duygu ve düşünceleri kısa yoldan anlatmak için başvurulan bir yöntemdir. Deyim aktarmasının dilimizde birkaç türü vardır:

- a) İnsandan doğaya aktarma
- b) Doğadan insana aktarma
- c) Somutlaştırma
- d) Duyular arası aktarma

7.1 İnsandan doğaya aktarma:

Örnekler:

- Dolabın gözünde hiçbir şey yok.

- Hırçın denizin dalgaları sahili her zamankinden şiddetli dövüyordu.
- Dağın eteğinde kuruldu köy.
- Kel tepeler, kambur dağlar...
- Kör bir istasyonda.

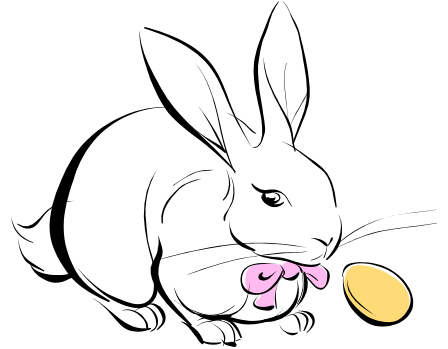

7.2 Doğadan insana aktarma:

Deyim aktarmalarının bir türü de doğayla ilgili öğelerin insan için kullanılmasıdır. Her dilde görülen bu aktarmalar arasında hayvan adları, doğadaki nesnelerin niteliklerini yansıtan sıfatlar başta gelir.

Örnekler:

- Aslanım, yaptığın bu iş doğru değil!
- O tilkiye söyle, borcunu ödesin.
- Senin kadar pişkinini de görmedim.
- Paslanmış beyinlerle olmaz bu iş.
- Kuru bir üslubu vardı.
- Temelsiz bir sav bu.

7.3Somutlaştırma:

Soyut, anlatılması güç düşünce ve duyguların somut kavramlarla dile getirilmesi olayına so-mutlaştırma denir.

Örnekler:

- Bu öğrencideki zekâ kimsede yok! (soyut kavram)

- Bu öğrencideki kafa kimsede yok! (somut kavram)
- Bunları anlata anlatana usandım. (soyut kavram)
- Bunları anlata anlatata dilimde tüy bitti. (deyimle somutlaştırma)

7.4 Duyular arasında aktarma:

Bu anlam olayında duyu organlarımızdan biriyle ilgili bir kavram, bir başka duyuyla ilgili kullanılır.

Örnekler:

- Yangından sonra acı feryat yeri göğü inletti.
- Bir tatlı bakış insanı kimi zaman mutlu etmeye yeter.
- Acı bir çığlık işittik. (Tatma duyusundan işitmeye)
- Soğuk davrandı bize. (Dokunma duyusundan kavramaya)
- Yumuşak bir sesi var. (Dokunma duyusundan işitmeye)
- Yanık bir türkü tutturdı. (Görme duyusundan işitmeye)

8. Değınmece (Kinaye)

Bir sözü hem gerçek hem de mecaz anlama gelecek biçimde kullanarak amacı üstü örtülü anlatmaya denir.

Örnekler:

- Başkalarının kamburunu taşımaya niyetim yok.
- Yalnız taş, duvar olmaz.
- Herkes gün gelir, ektiğini biçer.

Diğer Anlam Olayları

1. Anlam Değişmesi

Bir sözcüğün anlattığı kavramlardan uzaklaşması, onunla ilgisi bulunan ya da hiçbir ilgisi bulunamayan kavramları yansıtır duruma gelmesine anlam değişmesi denir.

Örnekler:

Sakınmak: düşünmek, üzerinde durmak yaslanmak, kederlenmek (Eski Türkçe)

Sakınmak: esirgemek, korumak (Günümüzde)

Yufka: ince, dayanıksız (Eski Türkçede)

Yufka: ince açılmış hamur (Günümüzde)

Anlam değişimleri başlıca üç türde toplanabilir:

1 Anlam daralması:

Bir sözcüğün zamanla kapsadığı anlamların bir bölümünü yitirmesine denir.

Örnekler:

Oğul: kız ve erkek çocuk (Eski Türkçe)

Oğul: erkek evlat (Günümüzde)

Koyun: her türlü mal ve mülk(Eski Türkçe)

Koyun: küçükbaş hayvan (Günümüzde)

1.1 Anlam genişlemesi:

Bir sözcük, temel anlam olarak bir nesnenin, bir işin bir bölümünü ya da bir türünü nesnenin bütününün, bütün türlerini anlatır duruma gelirse buna anlam genişlemesi denir.

Örnek:

Ödül: güreşlerde verilen mükâfat (Eski Türkçe)

Ödül: yarışmalarda verilen mükâfat (Günümüzde)

1.2 Başka anlama geçiş:

Bir sözcüğün eskiden taşıdığı anlamdan sıyrılarak bambaşka yeni bir kavramı yansıtmaya başka anlama geçiş denir.

Örnek:

Ucuz: Kolay değersiz (Eski Türkçe)

Ucuz: Daha az parayla alınan (Günümüzde)

2. Anlam İyileşmesi (Güzel Adlandırma)

Bir sözcüğün eskisine göre daha iyi bir anlam taşır duruma gelmesidir.

Örnekler:

Yavuz (yabız): Fena, kötü, perişan (Eski Türkçe)

Yavuz: Yaman, yiğit

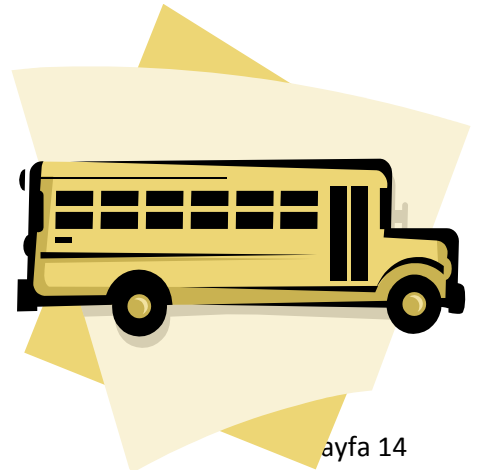
Yavuz: İyi, güzel, iyi huylu, eli açık (Anadolu ağızlarında)

Verem: ince hastalık

Ölüm: gitmek ya da Hakkın rahmetine kavuşmak

Hela: yüznumara

Betül COŞAR

Domuzlu: Denizli

Kokaryalı: Güzelyalı (İzmir)

Anlam Kötüleşmesi

Anlamı iyi ve olumlu olan bir kelimenin zamanla kötü veya kötüye doğru giden bir anlam kazanması, anlam bayağılaşması. İyi anlamlı bir kelimenin zamanla kötü veya kötüye doğru giden bir anlam kazanması; bu yönde bir zayıflamaya uğraması olayı: EAT. canavar «canlı, mahlûk», TT. canavar «yırtıcı, vahşi hayvan»; ET. katun «kraliçe, hükümdar hanımı» > «kibar karısı, hanımefendi», TT. kadın «dişi cinsten erişkin insan; hizmetçi»; ET. bayakı «önceki, daha önce zikredilen», TT. bayağı «adî, değersiz, aşağı, alçak»: Onun sözlerinde ve davranışlarında bir bayağılık var; bayağı mal, bayağı adam vb.

Kaynakça

aksan doğan türkçenin gücü türkçenin zenginliklerine tanıklar [Kitap]. - istanbul : bilgi yayınevi, 2012. - Cilt ciltsiz.

atatürkdevrimleri [Çevrimiçi]. - 2007. - çarşamba aralık 2012. - <http://www.ataturkdevrimleri.com/>.

COŞAR betül sözcüklerde anlam olayları [Çevrimiçi]. - 2012. - çarşamba aralık 2012. - <http://www.edebiyatforum.com/sozcukte-anlam/sozcuklerde-anlam-olaylari.html>.

çamcı çiğdem sözcüklerde anlam olayları [Çevrimiçi]. - 2010. - çarşamba aralık 2012. - <http://www.turkceedebiyat.com/sozcukte-anlam-f5/sozcuklerde-anlam-olaylari-t16.html>.

eker süer sözcüklerde anlam [Kitap]. - ankara : grafiker yayınları, 2010. - 6.baskı.

¹ 6.sınıf öğrencileri için hazırlanmıştır

²Bilgisayar ders bloğunda arkadaşlarla konu paylaşımı olduğu için bazı konularda eksiklik görülebilir

³Bütün bloğu inceleyince konu bütünlüğü sağlanacaktır..